

УДК 159.99

М. М. САППА,

доктор соціологічних і кандидат фізико-математичних наук, професор,
професор кафедри соціології та психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2242-1004>

ПРОБЛЕМАТИКА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ В СТРУКТУРІ ЮРИСЛІНГВІСТИКИ

Презентовано нову междисциплінарну науку – юридичну лінгвістику (юрислінгвістику). Спираючись на логіку междисциплінарних досліджень, проведено аналіз низки юрислінгвістичних робіт з метою пошуку синергії з юридичною психологією. Показано, що тематично найбільш близьким до юридичної психології є такий ґрунтовно розроблений напрям юрислінгвістики, як лінгвістична конфліктологія. Наукові здобутки цього напрямку можуть бути корисними в юридичній психології під час дослідження лінгвоправових конфліктів.

Ключові слова: юрислінгвістика, юридична психологія, комунікаційний конфлікт, вербальна агресія, лінгвоправовий конфлікт.

Sappa, M.M. (2016), "Agenda of legal psychology within the structure of legal linguistics" ["Problematyka yurydychnoi psykholohii v strukturі yuryshnhvistyky"], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 153–156.

Постановка проблеми. Відомо, що Йоганну Гете належить така сентенція: «Люди забули, що наука розвинулася з поезії, і не беруть до уваги, що з часом обидві з абсолютною користю можуть знову зустрітися на вищому щаблі». Це загадкове за суттю пророцтво великого поета й відомого свого часу вченого можна, на нашу думку, пов'язати з модними зараз поняттями «синергізм» і «синергія» (від грец. *synergeia* – співпраця, співдружність). Під синергізмом розуміють комбіновану дію будь-яких компонентів, за якої сумарний ефект спільної дії істотно перевершує ефект окремих компонентів і просту суму ефектів. Якщо розглядати цей термін стосовно наукової діяльності, то людина, що володіє якісною системою знань і навичок у різних галузях, володіє й високою креативністю, тому що інформація з однієї сфери підказує їй оригінальні рішення в іншій.

Зазвичай ефект синергії представляють у вигляді формули «1+1=3». Тобто, якщо першу й другу складові роз'єднати, то зникає і третя, додаткова до них якість. Розглядаючи розвиток наукового знання, легко помітити, що відбувається поглиблення та більш детальне подрібнення наукових дисциплін. Можна припустити, що десь поміж них у невідомому ще для нас вигляді, як золотий самородок у руді, ховається і якась ще невідома якість. Так фактично й відбувається у розвитку наукового знання: досить цікаві наукові знахідки й відкриття трапляються на стику наук, що знову-таки зумовило виникнення в ХХ і ХХІ століттях безлічі нових наукових дисциплін, які мають складні назви: плазмохімія, медична радіологія, космічне ма-

теріалознавство, інвайронментальна соціологія, юридична психологія, лінгворегіоназнавство, соціолінгвістика тощо. Ці нові дисципліни «працюють» на перетинах і в комбінаціях з раніше виниклими базовими для них науками.

Зауважимо, що синергетика забезпечує тільки загальну когнітивну стратегію або евристичний підхід до конкретних наукових досліджень. Саме конкретне дослідницьке завдання насамкінець і визначає безпосередню стратегію дослідження, чи то междисциплінарність, кроссдисциплінарність, трансдисциплінарність або мультидисциплінарність. Найбільш рання з них – «междисциплінарність» – означає, перш за все, кооперацію різних наукових галузей, циркуляцію спільних понять для розуміння певного явища. Слово «междисциплінарність» як термін і потужний рух у наукових дослідженнях – плід розвитку науки ХХ ст. – спочатку застосовувалося в освіті та педагогічній практиці. У поданні філософа О. М. Князевої «Междисциплінарність постає як закономірний відхід від дисциплінарної обмеженості, як виправлення шкідливих наслідків надмірної спеціалізації наукових дисциплін. Цей термін часто вживається і для позначення синтезу теоретичного знання і технологій, знання і вмінь, причому і ті, й інші побудовані на певних когнітивних стратегіях, тобто епістемологічний контекст междисциплінарних досліджень є невід'ємною їх компонентою» [1, с. 193]. Так, наприклад, ми вже розглядали можливість виникнення на ґрунті вивчення соціологами текстів художньої літератури нового междисциплінарного напрямку «художня соціологія» [2, с. 65].

Стан дослідження. За використанням між-дисциплінарного підходу останніми роками був схожим чином створений новий науковий напрямок – юридична лінгвістика (юрислінгвістика). Його предметом є вивчення особливого самостійного феномена, що створюється специфічним функціонуванням мови у сфері права (юрислінгвістикою) та лінгвістичними проявами права (лінгвоюрисстикою). Цей симбіоз юриспруденції та лінгвістики був викликаний практичною необхідністю розроблення лінгвістичних аспектів права, вивчення юрислінгвістичних питань у правовій комунікації, засобах масової інформації й деяких сферах політики та дипломатії. Юрислінгвістика встановлює безпосередній зв'язок соціолінгвістики, лінгвопсихології та лінгвоконфліктології як між собою, так і з юридичною психологією, кримінологією, карним і цивільним правом, карним і цивільним процесом тощо.

Зазначимо, що у західноєвропейській та американській літературі юридичний аспект мови й лінгвістичний аспект права вивчаються вже досить тривалий час, а наприкінці 90-х років минулого століття в Російській Федерації науковим колективом лабораторії юрислінгвістики та розвитку мови Алтайського держуніверситету й регіональною асоціацією лінгвістів-експертів і викладачів були сформовані базові завдання юрислінгвістики. Дослідження згаданого колективу, а також результати робіт учених з інших міст і країн були презентовані у численних монографіях та у 11 щорічних міжвузівських збірниках наукових робіт «Юрислінгвістика» (назва російською мовою, 434 статті 230 авторів), на базі яких у 2012 р. був створений журнал «Юрислінгвістика» (назва російською мовою). Головні напрями досліджень юрислінгвістів, виходячи з тематичних назв розділів у збірниках, – це лінгвістичні аспекти права, мова та правова комунікація, юрислінгвістика й мовна політика, лінгвоконфліктологія та політична комунікація, лінгвістична експертологія, лінгвоекспертна практика та юрислінгвістична освіта.

Розглядаючи юрислінгвістику з позицій юридичної психології, ми ставимо за мету визначити такі дослідницькі результати й напрями юрислінгвістики, які в подальшому дозволять збагатити проблематику дослідницького поля юридичної психології.

Виклад основного матеріалу. На думку засновника російської юрислінгвістики кемеровського професора М. Д. Голева виникнення цієї галузі знання як самостійної обумовлюється перш за все специфікою функціонування

мови в юридичному просторі. Дослідник визначає цю специфіку як «функціонування мови в екстремальній сфері» й підкреслює «природність такої “екстремальності”», бо вона виростає з глибинних властивостей природних мов. Конфлікт – це не периферія функціонування мови. Будь-який комунікативний акт потенційно конфліктний, будь-яке висловлювання зберігає в собі потенціал нерозуміння, непорозуміння, “не так розуміння”, двозначного розуміння» [3, с. 33–34]. Тобто кожен мовний акт і кожен мовний твір, включно з юридичними текстами, багато з яких навіть за підвищеної вимогливості до їхньої мовної та логічної точності допускають неоднозначне тлумачення, можуть бути конфліктогенними й за певних умов призвести до необхідності юридичного розгляду.

Для вирішення цих проблем у річизі юрислінгвістики виник новий «титольний» напрямок – лінгвістична конфліктологія [4, с. 168]. Вона була породжена кризовими проявами мови в найрізноманітніших сферах людського буття й має беззаперечну прикладну спрямованість. У центрі понятійної системи лінгвістичної конфліктології перебуває поняття конфлікту, добре розроблене в соціології, психології та в її галузевих і міждисциплінарних візях.

Так, у сучасних психологічних дослідженнях поряд із поняттям «комунікативна діяльність», широко використовуються поняття «комунікативна поведінка» й «мовна поведінка», «комунікативний акт» і «мовний акт». Зазвичай ці терміни даються як синонімічні або між ними встановлюється співвідношення «частина-ціле» (комунікативна й мовна поведінка як синоніми; комунікативний акт – більш широке поняття, мовний акт – більш вузьке поняття). Під комунікативною поведінкою розуміють процес установлення відносин з метою обміну інформацією між комунікантами, а під мовною поведінкою – процес використання в мовленні мовних знаків як діяльність, здійснювану за допомогою природної мови, мовної системи. Отже, мовна поведінка – це один зі способів прояву комунікативної поведінки. Тобто мовна поведінка є способом здійснення комунікації, оскільки в більшості випадків інформація в ситуаціях спілкування передається саме за допомогою мови. Таким чином, комунікативний конфлікт – це результат особливого типу спілкування, це особливий стан комунікативного акту, це результат особливої мовної поведінки. Причиною виникнення комунікативного конфлікту є суперечності комунікативних цілей або комунікативних ролей адресанта й адресата [5, с. 38–39]. На думку психолінгвіста К. Ф. Седова, комунікативний

конфлікт є мовним зіткненням, що ґрунтується на агресії, вираженій мовними засобами [6]. Лінгвіст В. С. Третьякова пов'язує зміст комунікативного конфлікту з насильством, «оскільки під ним розуміється тип дії або поведінки суб'єктів, за якого інші суб'єкти піддаються фізичному або вербальному (вербальне насильство) тиску. Поняття «“насильство” співвідноситься з поняттям “агресія”, яка характеризує будь-яку наполегливу, нав'язливу й атакуючу поведінку». Також, спираючись на поняття агресії, наводить психолінгвістичну типологію конфліктних особистостей [7, с. 135].

Зазначимо, що таке бачення комунікативного конфлікту юрислінгвістами, тобто залучення до дискурсу понять «насильство» та «агресивна поведінка», створення психологічної типології учасників конфлікту й аналіз його природи наближають цей конфлікт до проблематики юридичної психології. Так, поняття агресії перебуває в проблемному просторі юридичної психології, а її дослідниками як інструментарій використовується опитувальник Басса-Дарки. У цьому опитувальнику серед видів агресивних реакцій зазначається і вербальна агресія: «висловлення почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, погрози)» [8, с. 77–85].

Однак у цьому випадку для інтеграції здобутків юрислінгвістики у проблематику юридичної психології є також важливим і правовий аспект аналізу комунікативного конфлікту. Це обумовлюється тим, що в центрі уваги юридичної психології перебувають психологічні аспекти особистості, поведінки та діяльності у сфері права, оскільки саме право – результат людської діяльності, звернений передусім до особистості. Тобто «юридичний психолог перш за все вивчає людину як особистість обвинувачуваного, свідка, потерпілого, працівника правоохоронної системи з точки зору впливу психічних процесів і властивостей на особливості поведінки або нормативної поведінки» [9, с. 5]. Розглядаючи лінгвоправовий конфлікт із власне правових позицій, юрислінгвіст О. С. Карамурза стверджує, що «це мовний злочин, як

заведено зараз говорити, хоча це і неюридизоване поняття. Це, з одного боку, найгостріша форма словесного конфлікту, тобто явище комунікативної природи, з іншого – правопорушення, тобто феномен правової природи. У мовних злочинах порушуються фундаментальні, конституційні права особистості – на честь, гідність і ділову репутацію, на добре ім'я й особисту таємницю (так звана дифамація); соціуму – на ефективне й закономірне функціонування його інститутів, у тому числі інституту масової комунікації; і держави – на дотримання законності, конституційного ладу та безпеки населення» [10].

Виходячи з цього твердження, під «найгострішою формою вербального конфлікту» слід розуміти такий конфлікт, у якому однією чи обома його сторонами порушуються згадані вище права особистості, соціуму чи держави. А це за певних умов, передбачає і юридичну відповідальність за мовний злочин. Так, у нашій країні в ст. 297, 299 ЦК України зазначено, що кожен має право на повагу його честі й гідності, які є недоторканими, а так само і на недоторканність своєї ділової репутації. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її честі та гідності й своєї ділової репутації (ст. 3 ЦПК України, ч. 1 ст. 15 ЦК України).

Висновки. Проведений нами аналіз низки юрислінгвістичних робіт розкрив лінгвістичну та психологічну сутність лінгвоправового конфлікту й показав можливість юридичного оцінювання його процесу та результатів, що дозволяє віднести розгляд поведінки та взаємовідносин учасників такого конфлікту до проблематики досліджень юридичної психології. Виходячи з того, що лінгвоправовий конфлікт у широкому колі випадків виходить за межі загальноприйнятих норм комунікації, поведінка його учасників, що порушують соціальні та культурні норми й особливо норми правові, є девіантною. Отже, за паспортом наукової спеціальності 09.00.06 «юридична соціологія» проблематика, пов'язана з лінгвоправовим конфліктом, може бути віднесена до галузі досліджень «психолого-юридичні проблеми девіантології».

Список бібліографічних посилань

1. Князева Е. Н. Трансдисциплінарні стратегії досліджень. *Вестник Томського державного педагогічного університету*. 2011. № 10. С. 193–201.
2. Саппа Н. Н. Функціональне напруження в изучении художественных текстов: соціологічний аспект. *Русская филологія. Вестник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2012. № 1–2 (46). С. 64–66.
3. Голев Н. Д. Взаємодія природного і юридичного мови як базова проблема юрислінгвістики // *Право і лінгвістика: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.: у 2 ч. (Сімферополь – Ялта, 18–21 верес. 2003 р.)*/Нац. ун-т внутр. справ; Крим. юрид. ін-т; В. С. Венедиктов (голова редкол.). Сімферополь: Доля, 2003. Ч. 1. С. 33–41.

4. Голев Н. Д., Матвеева О. Н. Лингвистическая экспертиза: на стыке языка и права // Юрислингвистика – 7: язык как феномен правовой коммуникации: межвуз. сб. науч. тр./под ред. Н. Д. Голева. Барнаул: Изд-во Алтай. ун-та, 2006. С. 168–185.
5. Буданцев Ю. П. Массовые коммуникации: системные особенности. Ч. 1. М.: ИПКРТР, 2000. 90 с.
6. Седов К. Ф. Языковая личность в аспекте психолингвистической конфликтологии // Диалог: сайт. URL: <http://www.dialog-21.ru/digest/2002/articles/sedov/> (дата звернення: 17.11.2016).
7. Третьякова В. С. Конфликт глазами лингвиста // Юрислингвистика – 2: русский язык в его естественном и юридическом бытии: межвуз. сб. науч. тр./под ред. Н. Д. Голева. Барнаул: Изд-во Алтай. ун-та, 2000. С. 127–140.
8. Психологические тесты: в 2 т./под ред. А. А. Карелина. М.: Владос, 2005. Т. 2. 248 с.
9. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология: учебник. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 596 с.
10. Кара-Мурза Е. С. Лингвоправовой конфликт как объект исследования в лингвоконфликтологии // Юрислингвистика – 10: лингвоконфликтология и юриспруденция: межвуз. сб. науч. тр./под ред. Н. Д. Голева, Т. В. Чернышовой. Кемерово; Барнаул: Изд-во Алтай. ун-та, 2010. С. 123–135. URL: http://siberia-expert.com/ul_po_statjam/UL10/18.zip (дата звернення: 17.11.2016).

Надійшла до редколегії 17.11.2016

САППА Н. Н. ПРОБЛЕМАТИКА ЮРИДИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ В СТРУКТУРЕ ЮРИСЛИНГВИСТИКИ

Представлена новая междисциплинарная наука – юридическая лингвистика (юрислингвистика). Опираясь на логику междисциплинарных исследований, проведён анализ ряда юрислингвистических работ с целью поиска синергии с юридической психологией. Показано, что тематически наиболее близким к юридической психологии является такое основательно разработанное направление юрислингвистики, как лингвистическая конфликтология. Научные достижения этого направления могут быть полезными в юридической психологии при исследовании лингвоправовых конфликтов.

Ключевые слова: юрислингвистика, юридическая психология, коммуникационный конфликт, вербальная агрессия, лингвоправовой конфликт.

SAPPA M. M. AGENDA OF LEGAL PSYCHOLOGY WITHIN THE STRUCTURE OF LEGAL LINGUISTICS

New interdisciplinary science – the legal linguistics has been presented. It has been noted that its subject is studying of a special independent phenomenon that is created by a specific operation of language in the law sphere. The appearance of legal linguistics was caused by the practical need to develop linguistic aspects of the law, studying of legal linguistics issues within the legal communication, mass media and some areas of politics and diplomacy. Legal linguistics establishes a direct link of socio-linguistics, and lingua conflict resolution studies both among themselves and with other related sciences. For professionals working in the field of legal psychology, there is a certain interest is in determining the following research achievements of legal linguistics that could enrich the research area of legal psychology. Their search is the objective of the paper.

Based on the logic of interdisciplinary studies, the author of the paper has conducted the analysis of a number of works in the field of legal linguistics in order to seek the synergies with legal psychology. It has been demonstrated that such a thoroughly developed direction of legal linguistics as linguistic conflict resolution studies is thematically the closest to legal psychology. Thus, the concepts of a conflict, communicational behavior and communicational conflict that are discussed in psychology, are largely coincide with the term of “lingua legal conflict”, which is one of the key concepts of linguistic conflict resolution studies. The content of this concept in legal linguistics associate with the physical or verbal (verbal abuse) pressure, and the term of “violence” correlate with the concept of “aggression” that is well developed in psychology in general and in legal psychology in particular. An important for the analysis is also the fact that communicational conflict and verbal aggression in legal linguistics consider within the legal position as a lingua legal conflict, that is as a “linguistic crime”.

The author argues that the scientific achievements of legal linguistics and in particular linguistic conflict resolution studies expand the space of legal psychology and may be useful in the research carried out by legal psychologists.

Keywords: legal linguistics, legal psychology, communicational conflict, verbal aggression, lingua and legal conflict.